

Petr Stehlík

Problém delimitace některých slovtvorných postupů a prostředků ve španělštině

Posudek na habilitační práci

Předkládaná habilitační práce je nepochybně nejpodrobnější teoretickou analýzou slovtvorných postupů a prostředků v současné španělštině, jaká kdy v české hispanistice vznikla. Představuje úplný popis stavu problému ke dni vzniku práce a do budoucna se jistě stane základní českou referenční příručkou pro hispanisty, ale možná též pro obecné lingvisty, bohemisty apod., kteří mají zájem o slovtvorbu ve španělštině.

Relevantnost tématu pro daný obor

Zvolené téma je nepochybně relevantní nejenom pro současnou lingvistiku španělštiny, ale též pro lingvistiku obecnou. V názvu práce sice stojí, že předmětem zájmu bude delimitace některých slovtvorných postupů a prostředků, ale ve skutečnosti se autor alespoň dotkne naprosté většiny problémových témat současné španělské slovtvorby – a slovtvorby jako takové. Práce má tedy zásadní obecnělingvistický přesah (zmiňme např. typologický rozměr práce, zejména vztah mezi derivací a flexí) a vyjadřuje se k aktuálním problémům oboru. V oblasti španělské slovtvorby autor velmi dobře identifikuje nejzásadnější problémy spjaté s delimitací slovtvorných prostředků a postupů a představuje je ve vzájemné souvztažnosti a vyčerpávajícím způsobem.

Preciznost, jasnost a zřetelnost formulace problému

Autor ve své práci dokazuje, že je výjimečným znalcem španělské slovtvorby a odborné literatury o tomto tématu. Svědčí o tom nejenom rozsáhlá bibliografie hispanistických zdrojů (minimálně pokud jde o španělskou hispanistiku, v literatuře nechybí žádný významnější text k tématu), ale vskutku neuvěřitelně detailní znalost jednotlivých autorů a teorií. Autorův postup je u každého komentovaného problému stejný: nejprve ho velmi dobře definuje a pak podrobně a kriticky staví proti sobě názory jednotlivých autorů, popisuje jejich rozdíly, klady a zápory. Tento postup má své pozitivní i negativní stránky. Pozitivem je nepochybně velké množství detailních informací (text může sloužit mj. jako velmi podrobná přehledová příručka názorů na španělskou slovtvorbu), schopnost podrobné a přesné analýzy a zároveň kritického vidění problémů. Určitým negativem může být pro čtenáře jistá nepřehlednost konfrontace početných komentovaných názorů a pak také to, že vlastní názor, ke kterému výklad směřuje, je někdy trochu utopený ve zmiňovaných detailních komentářích a nemusí být vždy zcela jasný. Řečeno jinak, pro vědce velmi potřebná schopnost vidět klady a zápory existujících teorií v tomto případě někdy nevede k jasnému a razantnímu vyslovení názoru vlastního. I tak jsou autorovy výklady cenné,

protože ukazují problematičnost zkoumaných jevů, jen shrnutí vlastního názoru by v některých podkapitolách (netýká se to všech) mohlo být razantnější a zřetelnější.

Přínos práce a srovnání s badatelským okolím domácím i zahraničním

Nemůže být nejmenšího sporu, že v kontextu české hispanistiky v oblasti slovtvorby jde o dílo zcela výjimečné, převyšující existující texty šíří i hloubkou záběru, a také svým teoretickým zaměřením.

Pouze čeština, ve které je text napsán, brání tomu, aby se monografie stala plnohodnotnou součástí současného mezinárodního odborného hispanistického kontextu (to nemá být kritika použití češtiny, autor svou volbu v úvodu vysvětluje – ostatně přínos pro českou odbornou veřejnost jsem komentoval už v úvodu –; španělská verze textu by nicméně rozhodně nebyla na škodu). Autor je znalostí tématu i hloubkou záběru zcela na výši současných hispánských prací o slovtvorbě a zejména jeho komentáře ke konkrétním jazykovým detailům by byly jistě zajímavé pro hispánské odborníky na slovtvorbu (byť by bylo třeba je doplnit o jasněji vyslovené vlastní závěry).

Problematictější je to s nehispanistickým odborným kontextem v oblasti slovtvorby. Autora jeho přístup řadí k početné tradičněji orientované skupině hispánských odborníků na slovtvorbu, kteří se pohybují právě především ve španělském/hispánském kontextu. Současná slovtvorba má ale pochopitelně též svůj sdílený mezinárodní rozměr, ve kterém se nejenom srovnávají jazyky, ale zkoumá se především obecnější fungování slovtvorby v jazycích. Mnoho z teoretických obtíží, o kterých je v monografii řeč, je obecnější povahy, nepředstavuje problém jen ve španělštině a je traktováno v obrovském množství obecněji zaměřených studií, v nichž se mj. odrážejí nejrůznější dobové i univerzálně přijímané teorie. Odkazů na tento mezinárodní kontext je v monografii relativně málo. Ano, je pravda, že autorův zájem záměrně směřuje k hispanistickým pracím a že tímto způsobem je hlavní téma práce – problémy španělské slovtvorby – zpracováno výborně a v úplnosti, ale přesto by zasazení do obecnějšího kontextu slovtvorby bylo k užitku. Přitom autor sám na několika místech odkazuje na podstatný fakt, že řešení navrhovaná hispánskými lingvisty jsou často odvozena právě z nehispanické teoretické literatury. Zmiňovaný menší zájem o tento segment teoretické literatury se projevuje v několika ohledech. Nechme teď stranou spíš formální, nepodstatné detaily (chybné jméno u Marca Aronoffa, správně je Mark Aronoff; chybný odkaz na původní vydání určitých děl – Scaliseho *Generative Morphology* je z r. 1984, ne 1985); podstatnější je ne/přítomnost některých zdrojů nebo případně jejich selektivní čtení (důležitý výklad Corbinové k parasyntéze je zachycen dobře, avšak důležitý je pro něj obecný kontext autorčina díla, např. její chápání pojmu „možné slovo“). Nicméně opakují: chybějící nehispanistický kontext je v monografii přítomen nepřímo, v komentovaných řešeních hispánských badatelů. Je možné, že šlo o záměrné rozhodnutí autora.

Adekvátnost zvolené metody

Použité metody se týkaly už některé z poznámek výše. Obecně lze říci, že autor používá metodu, která je obvyklá v tradičněji laděných hispanistických pracích o slootovorbě, tj. jde o metodu ověřenou a běžně užívanou, a autor s ní pracuje zcela adekvátním způsobem. Tato metoda má dvě charakteristiky.

1) Jde o metodu založenou na kvalitativní, nikoli kvantitativní analýze dat. Autor pracuje výhradně s daty získanými ze sekundární literatury, příp. vlastním pozorováním, a analyzuje je z nejrůznějších hledisek. Zcela záměrně – v úvodu tento postup explicitně zdůvodňuje – nepracuje s jazykovými korpusy, nezajímá se o parametry, jako je frekvence apod. Tento postup je poslední dobou vytlačován analýzami založenými na korpusových datech (ať už z existujících korpusů nebo korpusů autorem vytvořených), nicméně je legitimní, a navíc umožňuje bez problémů reagovat na teoretické diskuse k jednotlivým problémům, které jsou hlavním předmětem autorova zájmu.

2) Z logiky řečeného vyplývá, že jde o práci čistě spekulativní (samozřejmě v pozitivním významu toho slova). Jak již bylo řečeno, umožňuje autorovi nabídnout vyčerpávající přehled pohledů na řešený problém. Zdá se mi, že autor sdílí též tradiční, dříve hojně rozšířený názor, že by práce všech badatelů měla směřovat k jakémusi sdílenému, obecně přijímanému cíli, že se společnou prací dospěje k bezrozporné společné koncepci slootovorby. Odtud pramení autorovo detailní posuzování správnosti či nesprávnosti aplikace určitých kritérií, hledání naprostého souladu a přehlednosti, kritika nedotažených nebo vnitřně rozporných koncepcí. Nejsm si jist, že je zmiňovaný společný cíl, ke kterému se má směřovat, reálný, nicméně opakují, že takový přístup není ojedinělý. Z použité metody a autorovy kritičnosti vyplývají časté hodnotící soudy. Většinou jsou dobře vyargumentované, občas se ale objevují hodnocení, která nejsou dostatečně zdůvodněna. Např. hned v úvodu se říká, že pojem derivační morfologie je nepřesný, že přesnější je lexikální. Proč? Když je řeč o Rainerově soupisu sufixů, autor uvádí, že je tento soupis nepraktický. Místy se poměrně kategorické soudy týkají dosti zásadních záležitostí. Na s. 91 se říká, že vinou nepromyšlených kritérií a nepředvídatelného vývoje morfologie se interfixace jako pojem ocitá ve slepé uličce. Naskytá se otázka, zda lze vůbec klást proti sobě „nepromyšlená kritéria“ a vývoj paradigmatu jako faktor, který je vzhledem k našemu uvažování externí... Zkrátka autorův analytický přístup, tendující k nalezení obecně sdíleného řešení, které by nebylo rozporné z žádného hlediska, někdy zápolí s povahou jazyka, s tím, že jazyk rozhodně není vždy předvídatelným a vnitřně nerozporným systémem.

Autorův přístup a metoda tedy zapadají do kontextu tradiční španělské slootovorby a jsou použity zcela adekvátně, nicméně v některých pasážích vedou k ne zcela zdůvodněným soudům. Autor vědomě a zcela legitimně zastává tradičnější přístup v lingvistice – to se mj. odráží v jeho hodnocení módních trendů v lingvistice (např. s. 159), které dle autorova soudu někdy spíše komplikují cestu k společně sdílenému obrazu španělské morfologie.

Úroveň zpracování

Zpracování tématu je zdařilé a splňuje standardy platné pro tento typ prací.

Naplnění formálních (jazykových, citačních aj.) požadavků

Text je psán kultivovanou formou a stylově i jinak zcela splňuje požadavky. To platí i o práci s citacemi a bibliografií (z povahy textu, kterou jsem komentoval výše, logicky vyplývá opravdu velké množství citací). Drobné nedostatky v datech či jménech (zmiňované výše) jsou zcela okrajové.

Obecnější komentáře

Jak už bylo řečeno výše, práce nabízí zajímavé dílčí komentáře i k některým obecným, „velkým“ tématům lingvistiky. Příkladem může být rozdíl mezi flexí a derivací – k tématu existuje velmi bohatá literatura od starší až po zcela moderní. Autorovo shrnutí problému je dobré, při případném dalším uvažování by bylo přínosem vzít v úvahu i novější charakteristiky základních rozdílů, nikoli jen Rainerova kritéria z roku 1993. Opět zde ale platí, že autorovou ambicí nebylo napsat obecnělingvisticky laděný text, důležitá pro něj byla především situace ve španělštině.

Obecnější úvaha nad problémy, o kterých autor píše, by nejspíš vedla k závěru, že naprostá většina autorů, jejichž názory jsou v monografii analyzovány, vyznává jednu ze dvou univerzálních koncepcí morfologie, totiž tu, která se v současné lingvistice označuje „Item and Arrangement“ a která zkoumá řetězení jednotlivých morfémů, nutnost a možnosti segmentace apod. V rámci tohoto přístupu je např. kritický přístup k definičním parametrům parasyntézy a jiných jevů naprosto oprávněný. V rámci té druhé koncepce, kterou by šlo nazvat „Item and Process“ nebo „Word and Paradigm“ a podle které je segmentace na kmeny, koncovky atd. výsledkem naší teoretické abstrakce, zatímco mluvčí pracují spíš s celými slovy, vůči kterým pak hledají analogické formy, by pohled na věc byl zcela jiný (tento přístup najdeme z autorem zmiňovaných badatelů u Martína Camacha v kapitole o interfixaci). Někteří autoři jdou v zobecnění ještě dál a vnímají tyto dva modely morfologie jako spor mezi „konstruktivismem“ (jako mluvčí máme k dispozici kořeny, kmeny, koncovky, určitým způsobem je spojujeme a vznikají formy, ať už flexivní, nebo derivované) a „abstraktivismem“ (tyto segmentace a klasifikace provádějí jen lingvisté jako abstrakce nad doloženými slovy, ta jsou ale vždycky vcelku a jako jediná mají zásadní informativní povahu). Monografie velmi pěkně ukazuje, že „konstruktivismu“ stojí v cestě celá řada jevů vyvolávající problémy, které se jednotliví autoři snaží různým způsobem řešit. Je ale možný ještě jiný, samou povahou a koncepcí zásadně odlišný přístup, a ten nutně dojde k jinému pohledu na věc.

Jak již bylo řečeno výše, autor je skvělým znalcem španělské slovo tvorby i hispánské produkce o ní. Jeho výborná znalost této problematiky mu umožňuje suverénní

porovnávání textů, a to se týká i použitých gramatik. Zdá se mi nicméně, že u gramatiky musíme velmi pozorně posoudit její povahu, než začneme mluvit o jejím „návoru“ na určitý problém. Lze to ukázat na dvou nejnovějších kolektivních gramatikách. Jak autor velmi přesně a správně ukazuje, *Gramática descriptiva de la lengua española*, je kolektivním dílem, ve kterém editoři neuplatnili přístup striktně sjednocující metodologii jednotlivých rozsáhlých kapitol. Navíc jak už název napovídá, jde o deskriptivní gramatiku. Je tedy naprosto v pořádku, že Petr Stehlík kapitoly z této gramatiky víceméně považuje za samostatné autorské dílo jejich autora a teoretické koncepce v nich obsažené připsuje přímo autorovi, nikoli kolektivu autorů celé gramatiky. U *Nueva gramática de la lengua española* je situace zásadně odlišná: jde o preskriptivní gramatiku (byť reakce odborné i neoborné veřejnosti ukazují, že stupeň deskriptivnosti v ní překročil přijatelnou míru, takže podle mnohých svůj preskriptivní úkol neplní, je chápána spíš jako deskriptivní), jež je pochopitelně kolektivním dílem kodifikátora (RAE), vnějškově nemá žádné autory a – jak se uvádí v úvodu – snaží se obsahově (z hlediska uživatelů jazyka) i metodologicky (z hlediska odborníků-lingvistů) nabídnout to, co je sdíleno všemi. To znamená, že k názorům obsaženým v těchto gramatikách nelze přistupovat stejně: druhá zmiňovaná gramatika předkládá jakési společné minimum, na němž se zastánci různých přístupů mohou shodnout. To je ostatně i vysvětlení, proč některé výklady NGLE jsou vlastně velmi konzervativní a teoreticky „nevýbojné“.

Závěr

Celkově soudím, že jde o solidní, přesvědčivou práci, která dokládá autorovu odbornou kompetenci a vynikající orientaci ve zkoumané problematice. Jak je to v podobných posudcích běžné, věnoval jsem velkou pozornost aspektům práce, které považuji za problematičtější, to ale nesmí zakrýt to zásadní: jde o kvalitní práci, která umožňuje kritickou debatu na vysoké odborné úrovni.

Předložená habilitační práce splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru.

V Praze dne 25. 10. 2019

doc. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

Ústav románských studií

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Praha